

MARKAZIY OSIYO DAVLATLARINING XO`JALIGI VA UNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Abstract:

Ushbu maqolada Markaziy Osiyo davlatlari haqida umumiy tushunchalar beriladi va Markaziy Osiyoning tabiiy sharoitiga, iqtisodiy, regional tavsif berilgan, bundan tashqari jadval ma'lumotlar va Markaziy Osiyo nomenklaturasi keltirilgan.

Key words:

Markaziy Osiyo, Respublika, Region, tabiiy gaz, investitsiya, Mustaqillik.

Author of the article:

Workspace (Education subject)

Oblayeva Sayyora Sa'din qizi

Ilmiy izlanuvchi

Markaziy Osiyo davlatlarining xo`jaligi istiqlol davrigacha sobiq iqtisodning ixtisoslashtirilgan yagona xalq xo`jaligi tizimi tarkibida bo`lib, mafkura asosida boshqarilayotgan markazning ko`rsatmalariga binoan shakllandi, joylashtirildi va iqtisoslashtirildi. Shuning uchun ham regionda xo`jalikning nomutanosib tarkibi va hududiy joylashuvda notekisliklar, ishlab chiqarishda turli tumanlik hamda uzulishlar vujudga keldi. Markaziy Osiyo hududning tabiiy iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlari talab va extiyojlari markazda unchalik etiborga olinmadi. Chunki, aniq ko`rsatmalar rejalar yuqoridan berilar edi. Markaziy Osiyo sobiq ittifoq davrida arzon mehnat resurslari, xom ashyo va yarim xom ashyo yetkazib beruvchi mintaqa hisoblanadi. Regiondagi Respublikalarda iqtisodiyot uchun zarur bo`lgan tog`-kon sanoat tarmoqlari paxta va boshqa qishloq xo`jalik xom – ashyosini dastlabki qayta ishlab beruvchi sanoat tarmoqlari shakllandi, rivojlantirildi va o`ziga xos joylashtirildi. Bu bilan ular sobiq ittifoqning energetika, metallurgiya, kimyo qurilish materiallari, yengil va oziq – ovqat sanoat tarmoqlariga xom – ashyo yetkazib beruvchi asosiy iqtisodiy zonaga aylantirilgan edi. Yillar davomida hududdagi Respublikalar ishlab – chiqarish hajmi bo`yicha sobiq ittifoqning paxta, pilla, qorako`l terilari, quritilgan va ho`l mevalar, poliz ekinlari va hamda rangli va qimmatbaho metallar (mis, qo`rg`oshin, volfram, uran, simob, surma, oltin va h.o) kabi qishloq xo`jaligi va sanoat maxsulotlari ishlab chiqaruvchi rayon bo`lib keldi. Shuningdek neft, tabiiy gaz, elektr energiyasi, paxtachilik ishlab chiqarish majmuasida xizmat qiladigan mashina va asboblari yetkazib berishda ham Markaziy Osiyo davlatlarining ulushi katta bo`ladi. Sobiq ittifoq davrida Markaziy Osiyo hududidagi xo`jalik tarmoqlarining ishlab chiqarishda qatnashuv va uning boshqa hududlaridagi tarmoqlari bilan bog`langan holda olib borilganligi sababli Respublikalarda tarmoqlarni shakllantirish va rivojlantirishda ularga tabiiylik sezilar edi. Birgina misol O`zbekistonda samolyot yasatish uchun 1500 dan ortiq kerakli uskunalarni paxta terish mashinasini barpo etish uchun yuzdan ortiq kerakli qismlarni sobiq ittifoqning turli hududlardagi korxonalaridan olib kelishga majbur bo`lard. Bu holatlar Markaziy Osiyo Respublikalarida xo`jalik tarmoqlarining sharoit va ehtiyojdan kelib chiqqan holda barpo etishga to`sqinlik qilib keldi. Bularning barchasi sobiq markazning ko`p yillar davomida olib borgan siyosati edi. Uning oqibatlari istiqlol tufayli Mustaqillikka erishgan Respublikalar iqtisodiyotini qayta tiklash va rivojlantirishning dastlabki o`tish davrida o`z ta`sirini o`tkazib kelmoqda. Musatqillik yillarigacha hududdagi davlatlar sobiq ittifoqning 5% sanoat va 16% qishloq xo`jalik maxsulotlarini yetkazib bergan Markaziy Osiyo

mustaqil davlatlar hamkorligidagi davlatlar orasida koproq xom ashyo va yarim xom ashyo maxsulotlari ishlab chiqarishga iqtisoslashtirilganligi bilan farqlanib turadi. Uzoq yillar davomida regiondagi xo'jalik tarmoqlarining sobiq ittifoqdagi ishlab chiqarish tarmoqlari bilan bog'langanligi hozirgi kunda ham o'z ta'sirini ko'rsatib kelmoqda. Ishlab chiqarish bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish uchun MDHdagi davlatlar bilan shartnomalar tuzish va ularni amalga oshirish kerak. Bular tezkorlik bilan hal bo'ladigan vazifalar emasligini davr taqazo etmoqda. Mustaqil davlatlar hozirgi kunga kelib o'z siyosati, iqtisodiyoti va davlat qurilishini tuzishda o'ziga xos yo'nalish va tamoyillarni belgilab olishgan. Jumladan O'zbekiston Respublikasi 5 ta tamoyil va o'ziga xos yo'nalishlarga asoslanib iqtisodiyotni shakllantirish, rivojlantirish hamda joylashtirishga qaratilgan ishlarni amalga oshirayotir. Bozor iqtisodiyotiga bosqichma – bosqich o'tishga, xo'jalik yuritishda davlat nazoratining ustuvor yo'nalishlarini belgilashga qo'shni va xorijiy davlatlar bilan siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlarning tenglik asosida yaxshilashga etibor qaratilmoqda. Hududdagi barcha davlatlarda mulkni xususiylashtirishga qaratilgan tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xo'jalikning o'z maqsadida vazifasidan kelib chiqqan holda shakllantirish, takomillashtirish hamda ishlab chiqarishni to'g'ri tashkil qilsih va rivojlantirish uchun regiondagi davlatlar MDH va xorijdagi mamalkatlar bilan hamkorlik qilishga kirishdilar. Nufuzli xalqaro tashkilotlarga, aksionerlik uyushlamalariga a'zo bo'ldilar. Kredit, investitsiya olmoqdalar, chet el investorlarini jalb qilmoqdalar. Yangi texnik vatexnologiyalarni xo'jalik tarmoqlariga olib kirishmoqdalar. Xo'jalik yuritishda fan va texnika yutuqlariga kadrlar tayyorlashga etiborini kuchaytirmoqda.

Regiondagi davlatlarning geografik o'rnini, tabiiy, tarixiy, ijtimoiy, iqtisodiy sharoiti geodemografik vaziyati ularning iqtisodiyotini xo'jalik tarmoqlarining rivojlanishini, ishlab chiqarishni hududiy joylanishini, shuningdek region iqtisodiyotida ularning o'rnini belgilaydi. Jumladan hozirgi kunda ham MDH davlatlarida ham yetishtiriladigan paxtaning 95% sholi, meva, sabzavod, pilla qorakol terining 45% Markaziy Osiyo davlatlariga to'g'ri keladi. Bulardan tashqari ko'plab rangli metallar, surma, mis, katta miqdorda neft, gaz qazib chiqariladi.

Qozog'istonda 2012 -yilda 80 mln t neft (Rossiyadan so'ng ikkinchi o'rinda MDH davlatlari orasida) O'zbekiston va Turkmanistonda 62,9 va 80 mlrd.m³ gaz qazib chiqarilgan. (MDHda Rossiyadan keyingi 3-2 o'rinda). Shuningdek, ko'mir qazib chiqarishda Qozog'iston Respublikasi MDH da 3-o'rinda, O'zbekiston dunyoda oltin zarihalari bo'yicha 4-o'rinda, qazib chiqarishda 9-o'rinda (90 tonna) turadi. Markaziy Osiyo davlatlari qishloq xo'jalik maxsulotlari yetishtirishda ham MDH va xorijiy davlatlar orasida o'ziga xos ko'rsatkichlarga ega. Bu borada Qozog'iston va O'zbekiston Respublikalarining hissalarini salmoqli. Qishloq xo'jaligi. Markaziy Osiyo davlatlarining an'anaviy ishlab chiqarish sohasidir. Hudud dehqonchilik tarmoqlari qishloq xo'jalik mahsulotlarining asosiy qismini yetkazib beradi. Markaziy Osiyo dehqonchiligining tarkibi respublikalarda bir-biridan farq qiladi. Jumladan, Qozog'iston, Qirg'izistonda donchilikning ahamiyati juda katta. Qozog'iston don yetishtirish va uni eksport qilishda jahondagi eng yirik davlatlardandir. Sug'orma dehqonchilikka asoslangan O'zbekiston, Turkmaniston va Tojikistonda esa donchilik bilan birga texnik ekinlar, eng avvalo, paxtachilikning ahamiyati kattadir. Chorvachilikda mintaqaning deyarli barcha davlatlarida qo'ychilik yetakchi tarmoq hisoblanadi. Uning ahamiyati, ayniqsa, Qozog'iston, Qirg'iziston, O'zbekiston va Turkmanistonda katta. Qoramolchilik mintaqa respublikalarining, ayniqsa, aholi nisbatan zich yashaydigan vodiy va vohalarida, industrial markazlari atrof hududlarida ko'proq rivojlangan. Mintaqada chorvachilikning tuyachilik (Qozog'iston va Turkmanistonning cho'l hududlarida), pillachilik, asalarichilik (O'zbekiston va Tojikistonning tog' va tog'oldi hududlarida), yilqichilik (Qozog'iston, Turkmaniston, Qirg'iziston) kabi tarmoqlari ham muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.L.M. Abdunazarov, Sh.A. Qambarova, O.Q. Tobirov. «Markaziy Osiyo geografiyasi». 2017-yil.2.G.P.Pardayev, I.A.Hasanov, P.N.G'ulomov «Markaziy Osiyo geografiyasi». T. «Cho'lpon» 20073. A.Ro'ziyev, K.Abirqulov. O'zbekiston iqtisodiy geografiyasi. T., «Sharq», 2001.